

THOMAS MORE UTÓPIÁJA ÉS A GÖRÖG ÁLLAMESZMÉNY

KATONA GÁBOR

Thomas More (1478–1535) *Utópiájának* egyik legelkeesebb francia olvasója Jean Bodin (1529/30–96) volt. *Six Livres de la République* című művében az *Utópia* első könyvére utal, amikor azt állítja, hogy az állam bajainak egyik legfőbb forrása egyesek túlzott gazdagsága és mások végletes szegénysége, mely rosszabb a pestisnél. Az egyenlőtlenség, írja, az ellenségeskedések forrása, mert a gazdagok nem törődnek a szegények problémáival, a szegények pedig tele vannak irigységgel a gazdagok iránt. A gazdagok azt szeretnék, ha azok a szegény emberek, akiket eltaposnak a csizmájukkal, felnéznének rájuk. Tehát a gazdagok nem tisztelik az erényt. Bodin arra is felhívja a figyelmet, hogy az egyenlőtlenségek elítélése nem Morusszal kezdődött, hanem már Lükurgosz, Agis és Platón is felhívták rá a figyelmet. Vagyis az egyenlőtlenség elítélése görög találmány. A jól szervezett állam ereje a kölcsönös bizalomban rejlik. Ha azonban elkobozzák a vagyont, ha a szerződéseket semmibe veszik, megszűnik ez a kölcsönös bizalom.

Ez az utóbbi gondolat már Cicero *De officiis* című művéből származik, vagyis római forrásra megy vissza. A vagyon elkobzása valójában lopás az egyenlőség hirdetésének ürügyén. A rómaiak elképzelése szerint az igazságosság (*justitia*) szabadságot és függetlenséget jelent, ez a polgári erény alapja. Az erény serkenti az igazságosságot, amely nem az egyenlőség hirdetésében áll, hanem a dicsőség keresésében. A polgári erény a *vita activa* súlyára hívja fel a figyelmet, a közös jó szolgálatára, a család és az állam iránti kötelességek tiszteletben tartására. A görögök ezzel szemben azt állítják, hogy az embereket azoknak kell irányítaniuk, akik erkölcsi fölényben vannak és nem azoknak, akiket a vagyon vagy a rang emelt föléjük. A görögök szerint a polgári élet célja nem a dicsőség, hanem a boldogság (*eudaimonia*), az értelmes élet beteljesítése gondolkodás és kontempláció által. A görögök nem megadni akarják mindenkinek, ami jár (a rómaiaknál ez a *ius suum*), hanem úgy akarják elrendezni a dolgokat, hogy azok megfeleljenek a természetesség követelményének. Az igazságosságot náluk a legkiválóbb férfiak érdeme biztosítja, a polgárok ez alapján sajátítják el az erényt,

hiszen a gazdagok buják és lusták lesznek, míg a szegények nagyravágyók. Ezért *Államában* Platón elveti a magánvagyon, a *Törvényekben* pedig annak igazságos, egalitáriánus szétosztását javasolja. Arisztotelész is így tesz *Politika* című művében. A rómaiak ezt sohasem támogatták. Morus tehát – ahogyan azt Bodin is észrevételezte – a görög államideál mellé állt művében, és nem a római mellé.

Hogyan vethető össze mindez az itáliai humanista tradícióval és az erasmusi politikaelmélettel? Ezt a kérdést azért is fel kell tennünk, mert Morus számos barátja és ismerőse, John Colet, William Grocyn, Thomas Linacre, William Lily és persze maga Erasmus is hosszú időt töltöttek Itáliában. Erasmus levelezéséből kiderül, hogy jól ismerte a *quattrocento* legfontosabb humanista szerzőit, Leonardo Brunit, Poggio Bracciolinit, Giovanni Pontanót, Angelo Polizianót, Lorenzo Vallát és Aeneas Silvius Piccolominit. Bár maga Morus sohasem járt Itáliában, voltak olasz barátai és levelezőtársai. Erasmus nem véletlenül volt Morus legjobb barátja. Kedvenc szerzőjük a görög Lukianosz volt, de természetesen Platont és Arisztotelészt is ismerték. Erasmus éppúgy a görög államideál híve volt, mint Morus, Cicero politikaelméletét elítélte. Úgy vélte, a rómaiak nem jeleskedtek túlságosan a filozófiában, ezért azt is elítélte, amikor 1518-ban az oxfordi egyetemen a diákok egy része „trójai” ruhában megtámadta azokat, akik görögül tanultak. A neo-romanitás elleni támadás két fő célpontja a rómaiak igazságfelfogása (*cuique tribuere ius suum*) és becsület értelmezése volt. A legtöbb itáliai humanista ezek mellett a római erények mellett foglalt állást, Jézust hősnek tekintették, és főleg a tetteiben rejlő dicsőséget hangsúlyozták. Velük szemben álltak a *poligrafók*, ezek a „vándorkritikusok”, akik közül sokan nem értettek egyet ezzel a tömjénezéssel, amelynek forrását Cicero műveiben vélték felfedezni. Erasmus *Ciceronianus* című művére hivatkoztak, amelyben a szerző elveti Cicero humanista kultuszát, és a humanisták Cicero imádatát. Ezek közé az itáliai poligrafók közé tartozott Ortensio Lando, aki elsőként fordította le Morus *Utópiáját* olaszra.

Erasmus *A balgaság dicséretében* azt állította, hogy akik elhagyják Platón barlangját, és beletemetkeznek a görög filozófia fennkölt szépségébe, a félrevezetett nép és a csöcselék szemében nem számítanak majd józan embernek. A filozófia és a *popolaris opinio* két különböző dolog. A filozófus nem igazán ért a közügyek intézéséhez, ezért a római morál *officiáit* sem tudja maradéktalanul teljesíteni. Az *Utópiában* Morus mint szereplő azért veti el Csupatűz Rafael tanácsát, mert az nem felel meg a *publica opinio* elvárásainak. Erasmus *A balgaság dicséretében* azt kérdezi, hogy mely állam fogadta el valaha is Platón, Arisztotelész vagy Szókratész tanításait. Erre azt válaszolja, hogy egyik sem, mert mind a római dicsőség eszméjét követte. A *vita activa* római felfogását is balgaságnak titulálja, úgy véli, hogy a római erkölcs szerint elő emberek a görög filozófia államfelfogását nevetségesnek tartják. Még a híres görög és római szentenciákat tar-

talmazó *Adagia* című művének Froben által kiadott 1515-ös változatában is azt állítja, hogy Platón az állam boldogságát a javak közös birtoklásában látja. A *dulce bellum inexpertis* (a háború csak a tapasztalatlanok számára vonzó) szentenciához sajnálkozva fűzi hozzá, hogy a keresztény platonizmus eszméi lassan veszendőbe mennek. A keresztények a *leges Caesaris* szerint élnek, és megfelelkeznek az evangéliumokról. A római jog megengedi, hogy az emberek az erőszakot erőszakkal viszonzozzák, bátorítja a kereskedelmet és az uzsorát. A római *gloria* felfogás megfeledezett a görög *eudaimoniáról*, ezért a római *iusból* hiányzik a valódi igazságosság. Ezért kell visszatérni Platón és az apostolok tanításaihoz.

Morus *Utópiájában* megvalósul a kommunisztikus görög felfogás. Még 1519-ben is e mellett az álláspont mellett érvelt. Úgy vélte, hogy a magántulajdon nem virágozhat anélkül, hogy mások sérelmére ne legyen. Arra hivatkozik, hogy Krisztus is a közösségi tulajdon mellett állt ki. Utópiájában az emberek úgy élnek, mintha mindannyian egyetlen szerető család tagjai lennének, a *gloriánál* fontosabb számukra a *felicitas*. Csupatűz Rafael, aki – mint a neve is érzékelteti – tele van lelkesedéssel Utópia iránt, járatos a latinban, de a görögöt még jobban ismeri. Igen járatos a filozófiában is, s látja, hogy a rómaiaknál ebben csak Cicero és Seneca jeleskedett valamelyest. Rafael szerint csak a latin történészek és költők figyelemre méltóak, a rómaiak filozófiára vonatkozó gondolataitól nyugodtan el lehet tekinteni. Az utópiaiak nyelve a göröggel rokon, ezért legjobb az lenne, ha Utópia polgárai megfeledeznének Ciceróról és Senecáról, és csak Platón meg Arisztotelész olvasnák. Utópiában a városok, uralkodók és folyók nevei görög nevek, de ezek a hely nem valós jellegét hangsúlyozzák, ami igen erősen arra utal, hogy Morus elképzelései különböztek az általa egyébként oly annyira tisztelt Platón elképzeléseitől. Platón valóban meg akarta teremteni a maga ideális államát, felül a filozófusokkal, azok alatt a katonákkal és végül a dolgozókkal, de ez annyira nem sikerült neki, hogy a legenda szerint próbálkozása után eladták rabszolgának.

Morus nem akarta egy az egyben megvalósítani Utópiát, művét csupán „munkateóriának” tekintette, kora angliai állapotaihoz képest mutatott be egy ideálisabb közösségi életet, melynek bizonyos elemeit a történelem során megvalósították. Ebben tértek el Morus igazi szándékától. A Szovjetunióban megvalósult a belső útlevelek rendszere, a kommunista Kínában pedig az egyenruha viselés. Morus, ha előre tekinthetett volna a történelemben, ezt bizonyára nem szerette volna látni. Ő csak saját kora világához képest képzelte el egy jobb világot, amelynek éppúgy meglehetek a fogyatékságai, mint a római ideálnak. Morus tehát egy még távolabbi jövőbe tekintett. Nem véletlen, hogy az angol irodalomban nem utópiák, hanem antiutópiák követik művét, Swift *Gulliver utazásai*, A 20. században pedig olyan művek, mint Huxley *Szép új világ* és Orwell

1948 című regényei. Ennek ellenére Morus *Utópiája* a mai világ számára is kihívást jelent, hiszen még mindig tiszteljük az aranyat, és még nem valósult meg a mindenki számára megfelelő megélhetést adó ideális társadalom eszménye sem.

Thomas More (Morus Tamás) portréja. (Ifjabb Hans Holbein, 1527.)